

שאלות ותשובות לסיכום מסכת ברכות

הוא שמא יתפלל על צרכיו וחברו שומע ומתבייש. וצ"ב לפי טעם זה מאי שנא ישיבה מעמידה. ושמא 'לישב' היינו לשהות, כמו 'בסוכות תשבו' ועוד. ולפי"ז צ"ל שהדרשה אינה ממשמעות נצבת עמכה כפרש"י אלא מרמז אות ה ד'עמכה' או מ'זה' כמוש"כ התוס' והרא"ש].

ב. כתבו הגאונים שאם קורא קריאת שמע וברכותיה וכדומה – מותר (וכן סתמו הפוסקים, 'שזה משמש את רבו מעומד וזה משמש את רבו מיושב'). והמאירי כתב שהמנהג להרחיק אף בזה, אך לא מלאחריו. ויש סוברים שהוא הדין כשיושב ולומד מותר. ויש חולקים. וטוב להחמיר שלא בשעת הדחק, אך לאחריו יש להקל (עפ"י משנ"ב).

רב יהודה היה מציין עצמו (- מתקשט בבגדיו) ואחר כך מתפלל. (השתחוה לה' בהדרת קדש).

ד. אל יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה, שחוק, קלות ראש, דברים בטלים אלא אלא מתוך דבר הלכה [ויש גרסה נוספת: מתוך שמחה של מצוה] שמתוך כך זוכרהו. [והביאו דוגמא מחכמים שנפטרו זה מזה מתוך דברי אגדה (וגם זה בכלל שם 'הלכה' לפעמים. ע' דרכי משה למהר"צ חיות)].

אמר רבי יהודה: כך היה מנהגו של רבי עקיבא, כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו, אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, וכל כך למה – מפני כריעות והשתחויות.

יש מפרשים שהיה זה בתוך תפלתו ממש, כמשמעות הלשון. ויש אומרים בתחנונים שלאחר התפלה אבל באמצע אין לעקור רגליו לצורך השתחויה. וכן הכרעת הפוסקים (רשב"א; שו"ת הריב"ש שלב; או"ח קד, ב).

הרואה בחברו דבר שאינו הגון – צריך להוכיחו (ויאמר אליה עד מתי תשתכרין).
אעפ"י שאין בדבר איסור תורה – חייב להוכיחו (תוס'). ונראה שאפילו דבר שאינו אסור ממש באיסור דרבנן אלא שאינו הגון – צריך להוכיחו. ודבר האסור מדרבנן – לשיטת הרמב"ם שיש בו לאו ד'לא תסור', נראה שחייב להוכיחו מן התורה (עפ"י הגר"נ גולדברג שליט"א).
הנחשד בדבר שאין בו – צריך להודיע לחושדו לנקות עצמו שאין בו אותו דבר מגונה (ויין ושכר לא שתיתי).

החושד את חברו בדבר שאין בו – צריך לפייסו (ויען עלי ויאמר לכי לשלום), ולא עוד אלא שצריך לברכו (ואלקי ישראל יתן את שלתך).

דף לב

נז. א. כיצד נדרשו בסוגיא המקראות השייכים למעשי העגל והמרגלים?

ב. אלו הלכות ועניני תפלה מובאים בסוגיא?

ג. כהן שהרג את הנפש – מהו לישא כפיו?

א. ודי זהב. אמרו דבי ר' ינאי, כך אמר משה לפני הקב"ה: רבוננו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו 'די', הוא גרם שעשו את העגל... אמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה, שנאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל.

וידבר ה' אל משה לך רד. אמר ר' אלעזר: רד מגדולתך. כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ועכשיו ישראל חטאו, אתה למה לך גדולה. מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר, וכיון שאמר הרף ממני ואשמידם אמר משה: דבר זה תלוי בי, מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים. ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם... אמר ר' אבהו: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שתפסו משה להקב"ה כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו ואמר לפניו: רבש"ע אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם.

ואעשה אותך לגוי גדול. אמר ר' אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, של רגל אחת על אחת כמה וכמה. ולא עוד אלא שיש בי בושת פנים מאבותי, עכשיו יאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים. ויחל משה את פני ה' אלקיו... אמר ר' אלעזר: מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקב"ה עד שהחלו. ורביא (כנראה צ"ל: רבי) אמר: עד שהפר לו נדרו. ושמואל אמר: מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם (זיחל' מלשון חלל. וכמו שנאמר וזאם אין מחני נא...). וחכמים אמרו: מלמד שאמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע חולין הוא לך מעשות כדבר הזה. תניא רבי אליעזר הגדול אומר: מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקב"ה עד שאחזתו אחילו (= קדחת העצמות).

זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך – אמר ר' אלעזר: אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה, ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול, מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים. ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים. אמר ר' אלעזר: עד כאן דברי תלמיד. מכאן ואילך דברי הרב: וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעם ונחלו לעלם. ורבי שמואל בר נחמני אמר: אלו ואלו דברי תלמיד, (ומהו 'אשר אמרתי') – כך אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל בשמי, הלכתי ואמרתי להם בשמך, עכשיו מה אני אומר להם.

מבלתי יכלת ה' (מקרא האמור בפרשת המרגלים) – אמר ר' אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יכול להציל... למלך אחד יכול לעמוד, לשלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד. אמר רבי יוחנן: מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך – תני דבי ר' ישמעאל, כדברין עתידים אומות העולם לומר כן, אשרי תלמיד שרבו מודה לו. ואולם חי אני... – אמר רבא א"ר יצחק: מלמד שאמר לו הקב"ה למשה: משה, החייתני בדברין. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך, שמא לא תשכח לי מעשה העגל – אמר לה: גם אלה תשכחנה. אמרה לפניו: רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני, אמר לה ואנכי לא אשכחך.

ב. לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל. (ואתחנן אל ה' בעת ההיא... ה' אלקים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך. אעברה נא ואראה את הארץ הטובה...).

יש טוברים שסידור שבחו של מקום הוא דין דאורייתא (עפ"י כסף משנה תפילה א, ב; אג"מ או"ח ח"ב טז – בדעת הרמב"ם). ויש חולקים (ע' קרי"ס ולח"מ).

אמר רבי אלעזר: גדולה תפלה יותר ממעשים טובים (בלא תפלה. תוס'), שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה שנאמר אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. עלה ראש הפסגה. (בדבר תפלה זו נתרציתי להראותך את הארץ).

ואמר ר' אלעזר: גדולה תפלה יותר מן הקרבנות (למה לי רב זבחיכם... ובפרשכם כפיכם. ואם לא שתפילה גדולה, כיון שאמר 'למה לי רוב זבחיכם' מה תוספת יש ב'בפרשכם' הלא אפילו זבחיכם אינם מרוצים לפניו).

ואמר ר' אלעזר: מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה (גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתו). ואעפ"י ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו (שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה, אל דמעתי אל תחרש – מדלא כתיב 'דמעתי תראה' שמע מינה נראית היא לפניו ואין צריך להתפלל אלא שתתקבל. רש"י).

רבא לא גזר תענית ביום המעונן (סכתה בענן לך מעבור תפלה).
[ואמר ר' אלעזר: מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים...].

אמר ר' חנין אמר ר' חנינא: כל המאריך בתפלתו, אין תפלתו חוזרת ריקם (ואתפלל אל ה'... וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא). ודוקא מאריך ולא מעיין בה, אבל כשמעיין בה (שמצפה שיתמלא מבוקשו בעבור הארכתו) – סוף בא לידי כאב לב. ומה תקנתו – יעסוק בתורה (תוחלת ממשכה מחלה לב – ועץ חיים תאוה באה).

א"ר חמא בר' חנינא: אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה – יחזור ויתפלל (קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'). והיא אחד מארבעה דברים הצריכים חיזוק [וכן תורה ומעשים טובים ודרך ארץ].

המתפלל צריך לשהות לפני תפלתו (אשרי יושבי ביתך עוד יהללך סלה) ולאחריה (אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך). והסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים שעה אחת ושוהים שעה אחת. מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת ומלאכתם מתברכת. הרמב"ם (תפלה פ"ט א ח ט ו פ"ז יז יח) כתב בשלשת התפילות שיש בים לפני התפילה, באמירת 'אשרי וכד'. וכן משמע מדבריו (פ"ז טז יח) שלאחר התפילה ישב מעט.

ג. אמר רבי יוחנן: כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו. (ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכסם... ידיכם דמים מלאו).

א. לדעת השלחן-ערוך (קכח, לה), גם ההורג בשוגג לא ישא את כפיו, ואפילו עשה תשובה. אבל אם אנסוהו להרוג – נושא כפיו, הגם שהיה לו ליהרג ולא להרוג (מהרנ"ח ופ"ה, מובא במשנ"ב).

והמגן-אברהם מצדד שאם לא מת מיד אין להחמיר בשוגג. הרמ"א כתב להקל לסמוך על האומרים שמועילה תשובה לנשיאת כפים, שלא לנעול דלת בפני בעלי תשובה. 'והכי נהוג'. ויש מהאחרונים שמחמירים במזיד. וצ"ע. ועל כל פנים אם עלה אין להורידו (עפ"י משנ"ב ובאה"ל).

בשור"ת שבט הלוי (מג) הורה לכהן שהרג בשוגג בתאונת דרכים, לישא את כפיו. ומדובר שם שמת לאחר שלשים יום, וכן היה חולה גדול, ובשוגג ובעשה תשובה. ויש מי שכתב להורות לבני ספרד ההולכים בדעת השלחן-ערוך שאין להקל אלא בשוגג הקרוב לאונס, כגון ששמר על חוקי התנועה וארע דבר בלתי צפוי, אבל בלאו הכי – לא ישא את כפיו (הגר"ע בצרי שליט"א, תחומין ג, עמ' 250).